

Ks. ARKADIUSZ DOMASZK SDB
Wydział Prawa Kanonicznego
UKSW, Warszawa

KIEROWNICTWO DUCHOWE ALUMNÓW SEMINARIÓW DUCHOWNYCH I ZAKONNIKÓW W PRAWIE KANONICZNYM (I): FORMA SAKRAMENTALNA I POZASAKRAMENTALNA

1. WSTĘP

Formacja duchowa alumnów seminariów i zakonników stanowi istotną część ich ukształtowania. Opracowanie poniższe skupi się na odniesieniu tego zagadnienia do seminariów duchownych oraz formacji początkowej w instytucjach zakonnych. Częścią procesu formacyjnego jest pomoc w rozwoju duchowym, która w różny sposób może być nazwana. Autor artykułu nie podejmuje próby zdefiniowania, czym jest kierownictwo duchowe, ani też przybliżenia jego złożonych aspektów teologicznych. Można przyjąć w tym miejscu najbardziej ogólne sformułowanie, że chodzi w tymże kierownictwie o udzielanie pomocy osobom w ich dążeniu do doskonałości¹. Zawężając zagadnienie, m.in. do formacji seminaryjnej alumnów seminariów duchownych, ustawodawca kościelny stanowi normy na temat kierownictwa duchowego². W związku z tym, dalsze rozważania w poniższym opracowaniu dotyczące przestrzeni kształtowania przyszłych kapłanów, jak i zakonników/zakonnic, będą stosowały terminologię *Kodeksu Prawa Kanonicznego*.

Prawo Kościoła katolickiego nie reguluje wszystkich zagadnień formacji, czy to seminaryjnej, czy zakonnej. Tym niemniej, można odnaleźć w nim niektóre z wymagań oraz ograniczeń, jakie stawia się kierownikom duchowym w seminariach duchownych i zakonnych domach formacyjnych. Prawo kanoniczne nie stanowi bezpośrednich norm odnośnie do tego, co jest materią kierownictwa duchowego, ale istnieją zasady w zakresie jego sprawowania. W ten sposób prawodawca kościelny określa bezpieczne ramy tego kierownictwa, aby umożliwić rozwój duchowy przyszłych kapłanów i zakonników.

¹ Por. J. Misiurek, *Kierownictwo duchowe*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. A. Szostek, t. VIII, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2000, kol. 1412-1416.

² Por. *Codex Iuris Canonici, auctoritate Joannis Pauli PP. promulgatus, Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu*, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej: KPK 1983], kan. 239 § 2, 240 § 2, 246 § 4.

Kierownictwo duchowe często łączy się ze sprawowaniem sakramentu pojednania. W pierwszej części opracowania zostaną omówione wymogi dla spowiedników, a także ograniczenia dla tychże w seminariach i zakonnych domach formacyjnych. Kierownictwo tego rodzaju może być oddzielone od sprawowania sakramentu pojednania. Poszukiwania odpowiedzi na pytania, kto inny niż spowiednik i w jakim zakresie może pełnić rolę kierownika duchowego, będą stanowić treść kolejnego punktu. Przy niektórych zagadnieniach kierownictwa duchowego, sakramentalnego i pozasakramentalnego, zostanie zastosowany przykład instytutu zakonnego: Towarzystwa św. Franciszka Salezego.

2. KIEROWNICTWO DUCHOWE WYNIKAJĄCE Z SAKRAMENTU POJEDNANIA

a) Seminarium duchowne

Zasadniczo formacja kandydatów do kapłaństwa dokonuje się w seminarium duchownym. Grono formatorów współtworzą: rektor, wicerektor, ekonom, wykładowcy, kierownicy duchowi i spowiednicy³. Wśród tych ostatnich znajdują się spowiednicy zwyczajni, nadzwyczajni i inni⁴. Spowiednicy z pierwszej grupy zwykle mieszkają na terenie seminarium albo w jego pobliżu, tak że są codziennie dostępni dla seminarzystów. Spowiednicy z drugiej grupy dochodzą do seminarium i zazwyczaj są do dyspozycji w określonych terminach czy w trakcie np. dni skupienia, rekolekcji, itd. Jedni i drudzy powinni otrzymać nominację do tej funkcji od kompetentnej władzy. Jest nią przede wszystkim biskup diecezjalny⁵. Celem uszanowania intymności alumnów i ich odrębnych potrzeb duchowych, mogą oni korzystać z pomocy innych spowiedników, także tych niezwiązanych z seminarium.

Należy bezwzględnie oddzielić zewnętrzne forum od wewnętrznego. Z tego powodu spowiednicy nie opiniują alumnów, przy dopuszczaniu tych ostatnich do święceń czy wydalaniu z seminarium⁶. Ani biskup, ani władze seminaryjne nie mogą żądać od spowiedników opinii o seminarzystach.

³ Por. tamże, kan. 239-240.

⁴ „Oprócz spowiedników zwyczajnych, powinni regularnie przychodzić do seminarium także inni spowiednicy, a ponadto alumni powinni mieć zawsze możliwość udania się, z zachowaniem jednak seminaryjnej dyscypliny, do jakiegokolwiek spowiednika, w seminarium lub poza nim”. Tamże, kan. 240 § 1. Por. *Congregatio pro Institutione Catholica, Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis* (19 marca 1985), tłum. pol. Kraków 1986, nr 55; *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*, Tygodnik Katolicki „Niedziela”, Częstochowa 1999, nr 111; J. Dyduch, W. Góralski, E. Górecki, J. Krukowski, M. Sitarz, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II/1: *Księga II. Lud Boży*, Pallottinum, Poznań 2005, s. 64.

⁵ Biskup diecezjalny może zlecić sprawy seminarium swemu wikariuszowi, który mógłby wówczas zatwierdzać spowiedników. W seminarium międzydiecezjalnym sprawę spowiedników i innych formatorów oraz władz seminaryjnych reguluje statut, który jest zatwierdzany przez Stolicę Apostolską. Por. KPK 1983, kan. 237 § 1. Natomiast w seminarium zakonnym decyzję podejmuje kompetentny ordynariusz personalny.

⁶ Por. tamże, kan. 240 § 2; Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska „Pastores dabo vobis”* (25 marca 1992), nr 66. Jednakże spowiednik mógłby na forum sakramentalnym sugerować penitentowi, tj. alumnowi, podjęcie określonej decyzji.

Uszanowanie alumnów w ich intymności i wolności wyboru spowiednika, a także wspomniane oddzielenie forum wewnętrznego od zewnętrznego, skutkuje zakazem przyjmowania spowiedzi od alumnów przez niektórych spowiedników. Rektor seminarium lub innego zakładu wychowawczego nie powinien przyjmować spowiedzi swoich alumnów, którzy mieszkają w tym samym domu, chyba że w poszczególnych przypadkach dobrowolnie oni o to proszą⁷. Taki zakaz pozwala uniknąć jakichkolwiek podejrzeń, że przełożony w seminarium korzysta z wiadomości uzyskanych na spowiedzi i przenosi to, co usłyszał podczas sakramentu, na zakres zewnętrzny, np. oceniając wiedzę alumnów lub dopuszczając ich do posług⁸. Z zakazu wynika np. praktyczny wniosek, że ani rektor, ani inni wychowawcy czy wykładowcy nie powinni zasiadać w konfesjonale podczas czasu przeznaczanego na spowiedź alumnów. Zakaz prawny znosi wyraźna i dobrowolna prośba alumna. Ewentualną zgodę przełożonego lub wychowawcy (w seminarium), aby wysłuchać takiej spowiedzi, należy rozpatrywać w kontekście roztropności. Sytuacja może powodować rozterki sumienia po stronie przełożonego lub wychowawcy w perspektywie ich przyszłych aktów władzy, jak również podejrzania ze strony alumnów o pośrednim lub bezpośrednim naruszeniu tajemnicy spowiedzi⁹. Prawo kościelne stanowi jednoznacznie: „Bezwzględnie zabrania się spowiednikowi korzystania z wiadomości uzyskanych w spowiedzi, powodujących uciążliwość dla penitenta, nawet przy wykluczeniu wszelkiego niebezpieczeństwa wyjawienia. Kto posiada władzę, nie może w żaden sposób korzystać w zewnętrznym zarządzaniu z wiadomości, jakie uzyskał o grzechach wyznanych w jakimkolwiek czasie w spowiedzi”¹⁰.

Ponadto istnieją ograniczenia w sprawowaniu sakramentu pojednania w wybranych specyficznych okolicznościach. Szafarz nie może rozgrzeszyć współnika grzechu przeciw szóstemu przykazaniu Dekalogu; jest to nieważne sprawowanie sakramentu, za wyjątkiem niebezpieczeństwa śmierci¹¹. Spowiednikowi zabrania się, gdyby zaciągnął on karę kościelną (ekskomunika, suspensa), sprawowania tego sakramentu¹². Także może zaistnieć sytuacja, gdy penitent, tj. alumn seminarium, znajduje się w karze kościelnej. Jeśli kara zabrania przyjmowania sakramentów, to spowiednik nie może rozgrzeszyć tylko z grzechu pozostawiając karę. O ile posiada takie uprawnienia, to wprawdzie uwalnia od kary, a potem dopiero od grzechu w zakresie sakramentalnym. Jeśli nie ma takich uprawnień, odsyła penitenta do odpowiedniego przełożonego kościelnego.

⁷ Por. KPK 1983, kan. 985; M. Pastuszko, *Sakrament pokuty i pojednania*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 1999, s. 411-416.

⁸ Por. Góralski W., Górecki E., Krukowski J., Krzywda J., Majer P., Zubert B., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. III/2: *Księga IV. Uświęcające zadanie Kościoła*, Pallottinum, Poznań 2011, s. 169.

⁹ Por. *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Wolters Kluwer, Kraków 2011, s. 737-738.

¹⁰ KPK 1983, kan. 984 § 1-2. Por. M. Pastuszko, *Sakrament pokuty i pojednania*, s. 404-410.

¹¹ Por. KPK 1983, kan. 977.

¹² Por. tamże, kan. 1331 § 1 n. 2, 1333 § 1 n. 1. Zakaz zostaje zawieszony w niebezpieczeństwie śmierci, a jeśli kara suspensy nie była deklarowana, to ponadto zakaz jest zawieszony na skutek prośby wiernego, z jakiegokolwiek słusznej przyczyny. Por. tamże, kan. 1335.

W rozwoju życia duchowego sakrament pokuty pełni istotną rolę. Przyszli kapłani powinni wdrożyć się do częstego korzystania z sakramentu pojednania, gdyż całe ich życie duchowe i apostołskie zależy od wytrwałego i sumiennego korzystania z tego sakramentu. Jan Paweł II napominał: „gdyby jakiś ksiądz nie spowiadał się lub spowiadał się źle, bardzo szybko odbiłoby się to na samym jego kapłaństwie i sprawowaniu kapłaństwa, co dostrzegłaby również wspólnota, której jest pasterzem”¹³.

Jak często seminarzyści powinni korzystać z tego sakramentu? Prawo kanoniczne daje tylko ogólne wskazanie, że „powinni się przyzwyczajać do częstego korzystania z sakramentu pokuty”¹⁴. W odróżnieniu od poprzednich rozwiązań kanonicznych, ustawodawca kościelny nie przypisuje periodiczności, w korzystaniu ze spowiedzi. Wydaje się, że sugestią na ten temat można odnaleźć w posoborowym dekrecie: *Dum canonicarum*¹⁵. Znajduje się tam zachęta, aby korzystać z sakramentu pojednania dwa razy w miesiącu¹⁶.

b) Zakonne domy formacyjne

Ojcowie Soboru Watykańskiego II stwierdzili, że przełożeni zakonni mają swoim podwładnym zostawić należną wolność, gdy chodzi o sakrament pokuty i kierownictwo duchowe¹⁷. Wskazania soborowe zostały następnie ujęte w dekrecie *Dum canonicarum* z 1970 r., w którym dokonano szeregu zmian w zakresie spowiadania zakonników i zakonnice¹⁸. Celem tych zmian było zapewnienie osobistej wolności w korzystaniu z sakramentu pokuty oraz uniknięcie konfliktów sumienia.

Aktualny *Kodeks Prawa Kanonicznego* reguluje sprawę spowiedzi zakonników w kan. 630. Zagwarantowanie wolności zakonnika w korzystaniu z sakramentu pokuty i kierownictwa duchowego oraz zabezpieczenie potrzeb podwładnych w tym zakresie należy do obowiązków przełożonych¹⁹. Podstawowa kodeksowa zasada w tej materii brzmi: „Przełożeni powinni zostawić swoim podwładnym należną wolność w zakresie korzystania z sakramentu pokuty i kierownictwa duchowego, z zachowaniem wszakże dyscypliny instytutu”²⁰. Zakonnicy, korzystając

¹³ Jan Paweł II, *Pastores dabo vobis*, nr 26; por. tenże *Adhortacja apostołska „Reconciliatio et Paenitentia”* (2 grudnia 1984), nr 31; Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów* (31 stycznia 1994), nr 53.

¹⁴ KPK 1983, kan. 246 § 4. Por. Jan Paweł II, *Pastores dabo vobis*, nr 48.

¹⁵ Por. Sacra Congregatio pro Religiosis et Institutis Saecularibus, *Decretum “Dum canonicarum”* (8 grudnia 1970), AAS 63 (1971), s. 318-319, nr 3.

¹⁶ Także wskazania dla seminariów polskich sugerują korzystanie co dwa tygodnie ze spowiedzi św. Por. *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*, nr 170.

¹⁷ Por. Sobór Watykański II, *Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego „Perfectae Caritatis”* (28 października 1965), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, tekst polski, Pallottinum, Poznań 2002, s. 264-275, nr 14.

¹⁸ Por. B. W. Zubert, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 2, cz. 3, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1990, s. 86-87.

¹⁹ O kierowaniu podwładnymi, jako synami Bożymi oraz odnoszeniu się do nich z szacunkiem, ze względu na ich ludzką godność, por. KPK 1983, kan. 618.

²⁰ Tamże, kan. 630 § 1. Każdy wierny ma prawo wyznać grzechy dowolnie wybranemu przez siebie spowiednikowi, także gdyby ten ostatni przynależał do innego obrządku. Por. tamże, kan. 991.

z wolności w wyborze spowiedników, powinni zachować dyscyplinę własnego instytutu. Zatem nie jest to wolność niczym nieograniczona. Oznacza to uwzględnienie prawa własnego, dyscypliny domu zakonnego, do którego przynależą, rodzaju wykonywanych zadań, ślubów zakonnych, itp.²¹

Do obowiązków przełożonych należy zapewnienie odpowiednich spowiedników dla współbraci: „Zgodnie z przepisami własnego prawa, przełożeni mają troszczyć się o to, ażeby ich podwładni mieli do dyspozycji odpowiednich spowiedników, u których mogliby się często spowiadać”²². Sformułowanie „odpowiedni spowiednicy” dotyczy zarówno ich ilości, jak i kwalifikacji. Chodzi o taką liczbę spowiedników, która umożliwi zwyczajne i częste korzystanie ze spowiedzi św. Trudniejsze jest sprecyzowanie odnośnie do kwalifikacji spowiedników. Do sprawowania sakramentu pojednania konieczne jest uprawnienie, o którym prawodawca kościelny stanowi, że „należy [go] udzielać tylko kapłanom, których zdatność stwierdzi się przez egzamin lub skądinąd o tym wiadomo”²³. W kleryckich instytutach zakonnych lub stowarzyszeniach życia apostołskiego na prawie papieskim przełożony udzielający tego uprawnienia zwykle zna prezbitera, najczęściej swojego współbrata, jego kwalifikacje i odpowiedniość. Nieco inaczej może wyglądać zagadnienie w instytutach laickich. W rozeznaniu, a następnie w doborze spowiedników, przełożeni tych instytutów powinni uwzględnić: skład wspólnoty, wiek jej członków, rodzaj wykonywanej pracy, ale także wiek i doświadczenie spowiedników, ich znajomość życia zakonnego i doświadczenie duchowe²⁴. Natomiast kwestię częstej spowiedzi, o której w kan. 630 i w przytoczonym dekrete *Dum canonicarum*, należy – jak się wydaje – ukierunkować analogicznie, jak to już wspomniano, tj. przynajmniej dwa razy w miesiącu. Ponadto, także w kan. 664 prawodawca kościelny zachęca, aby zakonnicy często przystępowali do sakramentu pokuty. Kościół w odniesieniu do korzystania ze spowiedzi nie stanowi ścisłych terminów, ale częsta spowiedź jest pomocna w rozwoju życia duchowego zakonnika i całej wspólnoty.

Myśl ta wiąże się także z zobowiązaniem zakonników do stałego zwracania się ku Bogu, codziennego czynienia rachunku sumienia i częstego korzystania

²¹ Por. B. W. Zubert, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, s. 88. Chodzi także o zbyt częste odnoszenie się do spowiedników, zwłaszcza gdyby to wiązało się z dalekimi podróżami, nieobecnością w domu zakonnym czy zaniedbaniem pełnionych obowiązków. Por. B. Szewczul, *Kształtowanie się prawa zakonników do należytej wolności w zakresie korzystania z sakramentu pokuty i kierownictwa duchowego (I)*, Prawo Kanoniczne. Kwartalnik Prawno-Historyczny 50(2007)1-2, s. 48; A. Calabrese, *Instituti di vita consacrata e società di vita apostolica*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2011, s. 136-138. Tenże zauważa, że niekiedy udanie się w dalszą podróż celem odbycia spowiedzi jest uzasadnione świętością spowiednika, jego charyzmatami lub uprawnieniami związanymi z sanktuarium, jak również brakiem odpowiednich spowiedników w miejscu zamieszkania zakonnika; w razie wątpliwości należy raczej skłonić się ku wolności co do wyboru spowiednika, niż do ścisłego przestrzegania dyscypliny zakonnej. Por. tamże.

²² KPK 1983, kan. 630 § 2.

²³ Tamże, kan. 970.

²⁴ Por. B. W. Zubert, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, s. 88.

z sakramentu pojednania²⁵. W spowiedzi zakonnika/zakonnicy nie chodzi tylko o doświadczenie Bożego miłosierdzia i przebaczenie grzechów. Wierne korzystanie z sakramentu pojednania buduje i cementuje wspólnotę zakonną oraz oczyszcza intencje apostołskie osoby konsekrowanej²⁶.

Ustawodawca kościelny wskazuje ponadto na obowiązek ustanowienia spowiedników zwyczajnych w określonych wspólnotach zakonnych: „W klasztorach mniszek, w domach formacji oraz w większych wspólnotach laickich, powinni być zwyczajni spowiednicy, zatwierdzeni przez ordynariusza miejsca, po konsultacji z zainteresowaną wspólnotą, bez obowiązku jednak przystępowania do nich”²⁷. Ordynariusz miejsca²⁸ zatwierdza spowiedników zwyczajnych, po konsultacji z zainteresowaną wspólnotą, i jak się wydaje także z przełożonym. Brak konsultacji ze wspólnotą i jej przełożonym lub mianowanie wbrew woli jej członków byłoby bezcelowe, jeśliby członkowie nie korzystali z sakramentu pojednania u wyznaczonego spowiednika. Wyznaczony kapłan (kapłani) jest dostępny dla zakonników na sposób stały i zwyczajny. W określonym i uzgodnionym czasie służy posługą sakramentalną. Nie niesie to z sobą obowiązku korzystania ze spowiedzi u tego spowiednika, stwarza jednak okazję do korzystania z sakramentu. Termin „zwyczajni spowiednicy”, w powiązaniu z poprzednimi rozwiązaniami kanonicznymi, sugeruje, że są także „nadzwyczajni”. W zależności od własnego prawa lub zwyczajów, przełożeni mogą zapraszać także innych spowiedników, np. na czas rekolekcji, dni skupienia czy w większych odstępach czasowych.

Uszanowanie wolności zakonników w wyborze spowiednika oddaje także kolejny zapis kodeksowy: „Przełożeni nie powinni spowiadać swoich podwładnych, chyba że sami dobrowolnie o to proszą”²⁹. Zagadnienie to posiada swoją długą historię, pierwszy zakaz tego typu pojawił się w 1593 r.³⁰. W ten sposób na-

²⁵ Por. KPK 1983, kan. 664; Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostołska „Vita consecrata”* (25 marca 1996), nr 95.

²⁶ „Sakrament pojednania jest uwieńczeniem pokutnej przemiany każdego z osobna i całej wspólnoty. Przygotowywany przez codzienny rachunek sumienia i praktykowany często, stosownie do wskazań Kościoła, obdarza nas radością Ojcowskiego przebaczenia, odbudowuje jedność braterską i oczyszcza nasze apostołskie intencje”. *Konstytucje i Regulaminy Ogólne Towarzystwa św. Franciszka Salezego*, Rzym 1986 [dalej: Konstytucje lub Regulaminy Ogólne], Konstytucje art. 90. Por. *Program życia salezjanów Księdza Bosko. Przewodnik po lekturze Konstytucji Salezjańskich*, red. S. Kuciński, Poligrafia Salezjańska, Kraków 1997, s. 473-476. Praktykowanie sakramentu pojednania ma ponadto bardzo ważne znaczenie dla zachowania zakonnego ślubu czystości. Por. Konstytucje, art. 84.

²⁷ KPK 1983, kan. 630 § 3. Ponadto należy zauważyć instytucję kapelana, który może być ustanowiony dla wspólnoty zakonnej. Jego obowiązki liturgiczne mogą być złączone z uprawnieniami spowiednika. Por. tamże, kan. 566-567.

²⁸ W kleryckich instytucjach zakonnych na prawie papieskim kompetentny jest ten przełożony instytutu, który jest ordynariuszem. W Towarzystwie św. Franciszka Salezego, salezjanie pełnią posługę spowiedników za pozwoleniem prowincjała (inspektora), co dotyczy także własnych w tym instytucje domów formacyjnych. Por. Regulaminy Ogólne, art. 152.

²⁹ KPK 1983, kan. 630 § 4.

³⁰ Por. B. W. Zubert, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, s. 90; J. R. Bar, J. Kałowski, *Prawo o instytucjach życia konsekrowanego*, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa

stępuje rozdzielenie zadań przełożonego od funkcji spowiednika oraz rozdział forum zewnętrznego od wewnętrznego. Termin „przełożeni” należy interpretować szeroko. W funkcji spowiednika nie mogą bowiem ponadto występować: mistrz nowicjuszy i jego pomocnik, rektor seminarium lub innego zakładu wychowawczego wobec alumnów mieszkających w tym samym domu³¹. Także zapis kan. 984 domaga się jednoznacznego oddzielenia forum zewnętrznego od wewnętrznego. Kiedy alumni, czy podwładni zakonni, dobrowolnie proszą swoich przełożonych o spowiedź, zakaz ten ustaje³². Jednakże przełożony nie ma obowiązku wysłuchania spowiedzi. Jeśli jednak ją przyjmie od podwładnego, to może się narazić na ewentualne nieporozumienia czy zarzuty.

3. KIEROWNICTWO DUCHOWE POZASAKRAMENTALNE

Kierownictwo duchowe często splatało się w historii życia zakonnego z praktyką spowiedzi św. Jednakże może być ono oddzielone od sprawowania sakramentu³³. Współczesną myśl Kościoła na ten temat oddają m.in. dokumenty Soboru Watykańskiego II. W kierownictwie duchowym zakonnik otwiera swą intymną sferę życia duchowego przed inną osobą, a jednocześnie kształtuje się w ten sposób jego osobisty kontakt z Bogiem. W głębi swego sumienia człowiek odkrywa prawo Boże. „Sumienie jest najskrytszym ośrodkiem i sanktuarium człowieka, w nim pozostaje on sam z Bogiem, którego głos rozbrzmiewa w jego wnętrzu”³⁴. Tak wielkie znaczenie sumienia każdej osoby domaga się jego uszanowania również we wspólnocie zakonnej, jak i respektowania wolnych decyzji każdego zakonnika w przestrzeni kierownictwa duchowego³⁵.

Do obowiązków przełożonych zakonnych należy zadbanie o staranny dobór i przygotowanie wszystkich wykładowców, wychowawców oraz ojców duchowych³⁶. Z kolei alumni seminaryjni czy młodzi zakonnicy są wezwani do jedno-

1985, s. 83; B. Szewczul, *Kształtowanie się prawa zakonników... (I)*, s. 27-51.

³¹ Por. KPK 1983, kan. 985. Przez analogię, roztropność sugerowałaby, aby np. dyrektor szkoły katolickiej nie spowiadał swoich uczniów.

³² Nieprzestrzeganie zakazu kodeksowego, tzn. traktowanie spowiedzi wychowanków jako stałej zasady postępowania, nie na zasadzie wyjątku, wydaje się być niegodziwym działaniem, choć ważnym, por. M. Pastuszko, *Sakrament pokuty i pojednania*, s. 415.

³³ Por. B. Szewczul, *Problemy zakonników w korzystaniu z należnej wolności w zakresie sakramentu pokuty i kierownictwa duchowego (II)*, Prawo Kanoniczne. Kwartalnik Prawno-Historyczny 50(2007)3-4, s. 77-79.

³⁴ Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”* (7 grudnia 1965), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, s. 526-606, nr 16.

³⁵ Por. tamże, nr 41. Współczesne problemy z doбором odpowiednich spowiedników i kierowników duchowych w życiu zakonnym, zwłaszcza instytutów żeńskich, wynikają m.in. z niezrozumienia znaczenia kierownictwa duchowego we wspólnotach i braku uszanowania należytej wolności w ich wyborze. Por. B. Szewczul, *Problemy zakonników w korzystaniu z należnej wolności... (II)*, s. 69-88. Zachęta do korzystania z kierownictwa duchowego, również w znaczeniu formacji ciągłej w Towarzystwie św. Franciszka Salezego, por. Regulaminy Ogólne, art. 99.

³⁶ Por. Sobór Watykański II, *Perfectae Caritatis*, nr 18; Jan Paweł II, *Pastores dabo vobis*,

czenia się z Chrystusem, co wynika z wielu różnorodnych praktyk duchowych. Kościół zachęca alumnów, a także prezbiterów, do korzystania m.in. z kierownictwa duchowego³⁷.

Na bazie wyżej przywołanych myśli soborowych, prawodawca kościelny sformułował następującą normę: „Podwładni powinni z zaufaniem przychodzić do swoich przełożonych, którym też mogą w sposób wolny i nie przymuszony otwierać swoje wnętrza. Natomiast zabrania się przełożonym nakłaniać ich w jakikolwiek sposób do otwierania przed nimi sumienia”³⁸. Otwieranie przełożonym swego wnętrza, a także sumienia, posiada swoją długą i złożoną historię w życiu zakonnym. Poddanie się kierownictwu duchowemu przełożonego wymaga zaufania. Czym innym jest oczywiście władza przełożonego w sprawach zewnętrznych i zobowiązania wynikające ze ślubu posłuszeństwa, wpisujące się w zachowanie zewnętrznej dyscypliny zakonnej czy np. w zagadnienie sprawozdania przed przełożonym. Natomiast przedstawienie przełożonemu tajników sumienia, stanu swojej duszy, wewnętrznych myśli, wątpliwości, skłonności, pragnień, pokus, trudności czy doznań ma wynikać z wolności zakonnika, który w przełożonym odnajduje swego kierownika duchowego. Nie jest to jednak obowiązek prawny dla zakonnika, jak i z drugiej strony przełożony nie może się domagać takiego duchowego otwarcia przed nim. Przełożony nie może przymuszać czy wywierać nacisku, bezpośrednio lub pośrednio, by podwładny uznał w nim kierownika duchowego, zwłaszcza w zakresie tajników sumienia.

Zdobycie zaufania podwładnego wynika z przymiotów duchowych przełożonego, a nie z faktu pełnienia stanowiska czy urzędu. Omawiana norma kodeksowa koreluje z obowiązkami przełożonych. Mają oni wykonywać swą władzę w duchu służby. Z szacunkiem mają wysłuchiwać podwładnych, budować wspólnotę braterską opartą na Chrystusie, być przykładem cnót, zarządzać ich potrzebom, troszczyć się o nich, wspierać i pocieszać³⁹. „Wszakże nie każdy przełożony, mający nawet wszystkie wymagane przymioty, posiada zarazem odpowiednie kwalifikacje na kierownika duchowego. Podobnie więc jak w korzystaniu z sakramentu pokuty, i w tej dziedzinie, z natury swej bardzo intymnej i delikatnej, nadrzędną rolę odgrywa wolna decyzja zainteresowanego”⁴⁰.

Tradycja części instytutów zakonnych, jak i zapisy prawa własnego, wskazują na przełożonego, który pełni we wspólnocie rolę kierownika duchowego. Tak jest np. w przypadku salezjanów, którzy odwołują się do praktyki ich założyciela:

nr 66; Kongregacja Wychowania Katolickiego, *Wskazania dotyczące wychowawców w seminariach* (4 listopada 1993), nr 61.

³⁷ Por. Sobór Watykański II, *Dekret o posłudze i życiu kapłanów „Presbyterorum ordinis”* (7 grudnia 1965), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, s. 478-508, nr 18; tenże, *Dekret o formacji kapłańskiej „Optatam totius”* (28 października 1965), w: tamże, s. 288-301, nr 3, 8, 19; Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, nr 54.

³⁸ KPK 1983, kan. 630 § 5.

³⁹ Por. tamże, kan. 618-619.

⁴⁰ B. W. Zubert, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, s. 91.

św. Jana Bosko⁴¹. Przełożony stosuje kierownictwo duchowe zwłaszcza w formie braterskiej rozmowy z podwładnym: „Jest to uprzywilejowany moment dialogu, służący dobru osobistemu współbrata i właściwemu funkcjonowaniu wspólnoty. W rozmowie tej przedstawia w zaufaniu sprawy swojego życia i swojej działalności, i jeśli tego pragnie, także stan swego sumienia”⁴². Przełożony wspólnoty salezjańskiej jest także kierownikiem duchowym w domach formacyjnych⁴³. Odrębnością jest wspólnota nowicjaska: „Mistrz nowicjuszków jest kierownikiem duchowym, który koordynuje i ożywia całą działalność formacyjną nowicjatu”⁴⁴. Przełożony domu salezjańskiego powinien zadbać o możliwość korzystania z sakramentu pojednania i kierownictwa duchowego, dając konieczną przestrzeń wolności wyboru: „niech zapewni współbraciom możliwość częstego spowiadania się i swobodę wyboru kierownictwa sumienia”⁴⁵.

Wyjawianie stanu swej duszy pozwala drugiej osobie poznać wnętrze tego, który chce otrzymać potrzebne rady i wskazania od kierownika duchowego. Ta komunikacja dokonuje się również poza kontekstem sakramentu pojednania. Jak wyżej zauważono, kierownikiem może być przełożony. Równocześnie może to być inny współbrat zakonny, a także inne osoby duchowne czy świeckie, także niezwiązane z konkretnym instytutem zakonnym. W tym miejscu należy zauważyć, że zakonnicy mogą się zaangażować w ruchy kościelne; od sporadycznego posługiwania tymże, przez prowadzenie formacji uczestników ruchu, aż do całkowitego poświęcenia czasu i sił w określonym ruchu. Niekiedy wiąże się to ponadto z korzystaniem z kierownictwa duchowego przewodników ruchu. Doceniając pozytywne znaczenie ruchów kościelnych, należy jednak dostrzec ich ewentualny wpływ na niepokoje i dezorientację duchową dla samych zakonników, na możliwe konflikty z wymogami życia we wspólnocie i z duchowością instytutu oraz dla poszanowania własnego charyzmatu zakonnego⁴⁶. Poszukiwanie kierowników duchowych poza własnym instytutem winno uwzględnić Magisterium Kościoła dotyczące relacji: zakonnik a ruchy kościelne.

⁴¹ Por. Konstytucje, art. 55. Inny zapis wskazuje, że przełożony zazwyczaj osobiście pełni funkcję kierownika duchowego, co nie wyklucza korzystania z pomocy duchowej innych współbraci. Por. Regulaminy Ogólne, art. 78.

⁴² Konstytucje, art. 70. Rozmowa formacyjna, w jednoczesnym znaczeniu kierownictwa duchowego, zwykle dokonuje się raz w miesiącu. Por. Regulaminy Ogólne, art. 79; *Program życia salezjanów Księdza Bosko*, s. 392-395. Oprócz indywidualnego oddziaływania, istnieje kierownictwo duchowe ukierunkowane na całą wspólnotę, poprzez konferencje, tzw. słówka wieczorne, spotkania, itp. Por. Regulaminy Ogólne, art. 175.

⁴³ Por. Konstytucje, art. 104, 113.

⁴⁴ Tamże, art. 112. Kierownictwo duchowe zaczyna się jeszcze przed nowicjatem. Konstytucje Salezjańskie wskazują, że kandydat dokonuje wyboru z pomocą kierownika, którym może być jeden ze współbraci, jak się wydaje, niekoniecznie przełożony wspólnoty. Por. tamże, art. 109.

⁴⁵ Regulaminy Ogólne, art. 174.

⁴⁶ Por. Jan Paweł II, *Vita consecrata*, nr 56; Kongregacja Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Życie braterskie we wspólnocie „Congregavit nos in unum Christi amor”* (2 lutego 1994), nr 46, 62, 70; tenże, *Rozpocząć na nowo od Chrystusa. Odnowione zaangażowanie życia konsekrowanego w trzecim tysiącleciu „Ripartire da Christo”* (19 maja 2002), nr 30-31.

Uwzględniając ewentualne trudności ze znalezieniem dobrych kierowników duchowych, zarazem Magisterium zachęca zakonników, zwłaszcza w okresie ich formacji, aby otwierali się na takie kierownictwo, „które pomaga człowiekowi odpowiadać wielkodusznie na poruszenia Ducha Świętego i dążyć zdecydowanie do świętości”⁴⁷. Konkretny kierownik duchowy jest mistrzem życia, który wprowadza alumnów czy młodych zakonników „w świat życia wewnętrznego, ukazując bogactwa duchowości i sposoby ich przyswajania”⁴⁸. „Praca polegająca na kierowaniu lub pomocy, a dotycząca życia wewnętrznego duszy, na które składa się uległość i wierność łasce, postępowanie w cnotach, walka z wadami, przeżywanie trudności, itd., bywa nazywana kierownictwem duchowym”⁴⁹. W seminarium duchowym często kierownik taki czuwa nad modlitwami, wspólnymi ćwiczeniami i praktykami duchowymi (dni skupienia, rekolekcje)⁵⁰. Jego znaczenie i rola domaga się dyspozycyjności, tak aby uczniowie mogli bez przeszkód mieć kontakt z kierownikiem duchowym oraz okazję do rozmowy z nim⁵¹. Z kolei alumnów zachęca się do regularnego spotkania się z wybranym przez siebie kierownikiem duchowym⁵². Jednocześnie, analogicznie do spowiednika, kierownik taki związany jest tajemnicą dotyczącą rozmów z uczniami. Oznacza to, że nie zabiera głosu w sprawie dopuszczania do święceń i ich nie opiniuje⁵³.

4. ZAKOŃCZENIE

W formacji seminaryjnej i zakonnej spowiedź sakramentalna pełni niezastąpioną rolę. Prawo kanoniczne podkreśla znaczenie tego sakramentu, m.in. przez normy dotyczące ustanawiania spowiedników oraz zachęcające do wiernego korzystania zeń. Jednocześnie należy wyraźnie oddzielać forum wewnętrzne od zewnętrznego, co buduje przestrzeń wolności sumienia. Również należy zadbać o potrzeby zakonników i zakonnice, by mogli swobodnie i często korzystać ze spowiedzi św. Jest to obowiązkiem przełożonych. Każdy jednak ma pełną wolność wyboru spowiednika, także spoza formalnie wyznaczonych do tej posługi w seminarium czy domu zakonnym.

⁴⁷ Jan Paweł II, *Vita consecrata*, nr 95; por. Kongregacja Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, *Congregavit nos in unum Christi Amor*, nr 36.

⁴⁸ *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*, nr 107.

⁴⁹ E. Gambari, *Życie zakonne po Soborze Watykańskim II*, tłum. J. F. Bielecki, Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków 1998, s. 454. Por. A. Calabrese, *Instituti di vita consacrata e società di vita apostolica*, s. 139.

⁵⁰ Por. *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*, nr 110; Congregatio pro Institutione Catholica, *Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis*, nr 45; Kongregacja Wychowania Katolickiego, *Wskazania dotyczące wychowawców w seminariach*, nr 44.

⁵¹ Por. *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*, nr 109.

⁵² Por. tamże, nr 170; Congregatio pro Institutione Catholica, *Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis*, nr 55.

⁵³ Por. *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*, nr 108; KPK 1983, kan. 240 § 2. Jan Paweł II wobec kierowników duchowych stawia postulat rozważliwej i dyskrecyjnej. Por. tenże, *Pastores dabo vobis*, nr 66.

Kierownictwo duchowe często łączy się ze sprawowaniem sakramentu pojednania. Zarazem może być od niego oddzielone. Korzystanie z pomocy duchowej także wiąże się z wolnością wyboru kierownika przez zainteresowanego alumna czy młodego zakonnika. Należy bezwzględnie oddzielać forum zewnętrzne od wewnętrznego. Co oznacza, że kierownik duchowy nie uczestniczy w podejmowaniu decyzji, podczas których musiałby sięgać do wiedzy nabytej z takiej posługi. Otwieranie przez zakonnika swego wnętrza przed przełożonym zakonnym, do czego prawo kanoniczne zachęca, nie daje temu ostatniemu tytułu do domagania się, by zarazem podwładny odsłaniał tajniki sumienia.

Należy doceniać potrzebę korzystania z kierownictwa duchowego. Samo choćby najlepsze ułożenie codziennych zasad życia zakonnego nie zabezpieczy wszystkich potrzeb rozwoju duchowego zakonnika. Należy zatem budować praktyczne możliwości korzystania z tej formy pomocy duchowej. Zdarza się ponadto, że zakonnicy sięgają do kierownictwa osób spoza swego instytutu. Sytuacja ta, jakkolwiek dopuszczalna, nie może powodować takich postaw i wyborów, które stałyby w sprzeczności z posiadanym charyzmatem zakonnym czy dyscypliną życia zakonnego.

SPIRITUAL GUIDANCE OF SEMINARISTS AND RELIGIOUSES IN THE CANON LAW (I): SACRAMENTAL AND EXTRASACRAMENTAL FORMS

Summary

The study discusses the topic of the Canon Law, which determines requirements for spiritual directors in seminars and formational religious houses. The first part of the study presents standard requirements for confessors in the above mentioned context. Spiritual guidance is also a separate issue from holding the sacrament of reconciliation and that was the subject of the second part of the study. The Church Law strongly emphasizes the necessity to separate the internal forum from the external one. It is also vital to consider the needs of seminarists, religiouses and nuns in order to ensure their unrestrained use of confession and spiritual guidance.

Keywords: spiritual leadership, confession, religiouses, seminarists, canon law

Nota o Autorze: ks. dr hab. Arkadiusz Domaszak SDB – absolwent Uniwersytetu Kard. Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, profesor nadzwyczajny na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w Warszawie, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym SDB w Krakowie. Zainteresowania naukowe: prawo o posłudze nauczania, mass media a prawo kanoniczne, dobra doczesne Kościoła, prawo wyznaniowe i prawo zakonne.

Słowa kluczowe: kierownictwo duchowe, spowiedź, zakonnicy, alumni, prawo kanoniczne